

O „ścieżce zależności” w kontekście polityk publicznych przeciwdziałania przemocy „honorowej”.

Przykład Niemiec i Wielkiej Brytanii

Joanna Ptak

Doktorantka w Katedrze Socjologii Prawa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. W ramach projektu naukowego „Problem przemocy «honorowej» wśród muzułmanów w Europie – w poszukiwaniu skutecznych rozwiązań” zajmuje się zagadnieniem skuteczności polityk publicznych w kontekście pluralizmu kulturowego.

“Path Dependency” in the Context of Public Policies of Combating Honour-Related Violence. The Examples of Germany and the United Kingdom

The main aim of this paper is to analyze the factors which have an influence on the framing of honour-based violence (hereinafter referred to as HBV) and the shape of public policies of combating HBV in European countries. Research presented in the paper is based on the examples of public policies in the United Kingdom and Germany, as policies introduced in those countries can be described as opposite paradigms. The presentation of definitions of HBV is followed by an analysis of the historic development of public policies of combating HBV in the aforementioned countries and their comparison. Looking at the issue in question through the lens of “path dependency” leads to the conclusion that the shape of public policy of combating HBV depends not only on the model of integration policy and the wider social context, but is rooted deeply in the past and is connected – at least to some extent – with previous decisions by state officers that evince the meaning-making of the phenomenon.

Wprowadzenie

Przemoc „honorowa”¹ nie jest

problemem nowym, ograniczonym do określonej grupy etnicznej czy religijnej. Dla przykładu, w południowych Włoszech jesz-

1 W najogólniejszym ujęciu pod pojęciem „przemoc honorowa” należy rozumieć takie bezprawne działanie, którego celem jest ochrona lub przywrócenie utraconego honoru.

Zagadnienie definicji przemocy „honorowej” jest omówione szerzej w dalszej części tekstu.

cze w pierwszej połowie XX wieku obowiązywało *matrimonio riparatore*², zwyczaj nakazujący kobiecie przymusowe poślubienie człowieka, z którym utraciła dziewictwo. Obowiązując ten dotyczył nie tylko kobiet dobrowolnie nawiązujących pozaślubne kontakty seksualne, ale również ofiar gwałtów. Sankcją za odmowę wzięcia ślubu było wykluczenie społeczne kobiety oraz jej rodziny, uważanej za okrytą dyshonorem³. Wspomniany zwyczaj obecnie nie jest praktykowany, jednak problem przemocy motywowanej chęcią przywrócenia utraconego honoru nie uległ dezaktualizacji. Wręcz przeciwnie, przemoc „honorowa” od kilkunastu lat jest istotnym zagadnieniem, powracającym systematycznie w debacie publicznej w krajach Europy Zachodniej wraz z nagłośnieniem w mediach kolejnych przypadków zabójstw „honorowych” popełnianych przez sprawców wywodzących się z mniejszości etnicznych⁴. Ze względu na to ukontekstowanie, przemoc „honorowa” jest obecnie najczęściej łączona z określonymi grupami etnicznymi czy religijnymi. W konsekwencji badany problem dotyczy bardzo delikatnych kwestii, odgrywających jednocześnie szczególną rolę wobec kryzysu migracyjnego. Wśród nich można wskazać takie zagadnienia, jak polityka integracji czy stosunek społeczeństwa przyjmującego do imigrantów o odmiennym pocho-

dzeniu etnicznym czy religii. W krajach europejskich podjęto próby stworzenia polityki przeciwdziałania przemocy „honorowej”. Trudnością towarzyszącą tworzeniu takich strategii, w założeniu prowadzących do zmniejszenia skali problemu, jest konieczność rozstrzygnięcia, jakie sposoby i metody mogą w najpełniejszym stopniu przyczynić się do osiągnięcia zamierzonego celu.

Charakterystyka przemocy „honorowej” była przedmiotem wielu publikacji. W literaturze brakuje natomiast szczegółowych opracowań, które wyjaśniałyby kwestię występowania różnic w sposobie ramowania⁵ problemu przemocy „honorowej” w poszczególnych krajach europejskich, i to już na poziomie podstawowych założeń, a nieliczne istniejące publikacje na ten temat zazwyczaj stanowią zbyt wąskie ujęcie problemu⁶. Celem niniejszego artykułu jest uzupełnienie tej luki przez udzielenie odpowiedzi na główne pytanie badawcze: jakie czynniki wpływają na kształt publicznej polityki i sposób ramowania przemocy „honorowej”? Pełna analiza tej kwestii wymaga udzielenia odpowiedzi na szereg pytań pomocniczych, wśród których najważniejsze dotyczy tego, czy rozumienie problemu przemocy „honorowej” w poszczególnych krajach europejskich jest różne i czy pociąga to za sobą różnice w podejmowanych działaniach.

Przyczynkiem do dyskusji będzie porównanie polityki publicznej przeciwdziałania przemocy „honorowej” w Niemczech i w Wielkiej Brytanii. Selen A. Ercan uważa, że sposoby ramowania przemocy „honorowej”

2 W dosłownym tłumaczeniu „małżeństwo rehabilitacyjne”.

3 Anthony Appiah do ogólnej kategorii przemocy „honorowej” zalicza takie dawne tradycje i zwyczaje, jak pojedynkowanie, niewolnictwo w czasach kolonialnych czy chińską tradycję wiązania stóp (A. Appiah, *The Honor Code: How Moral Revolutions Happen*, W.W. Norton & Company 2011). Jego zdaniem „moralna rewolucja”, skutkująca eliminacją opisanych zwyczajów, była efektem zbiorowego potępienia poszczególnych praktyk (ang. *collective shaming*) przez członków zbiorowości, w których dane tradycje były kultywowane.

4 Dla przykładu, zgodnie z danymi statystycznymi opublikowanymi przez Narodowe Centrum Ekspertyzy ds. Przemocy Honorowej (LECEGG, Holandia), w większości z przeanalizowanych w Centrum spraw – od około 66% (2013) do 50% (2015) – żadna ze stron (ofiara lub sprawca) nie była z pochodzenia autochtonem. Źródło: *Terugblik Op 2013. Jaarverslag Van Het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld*, Haga 2013, s. 28. *Terugblik Op 2015. Jaarverslag Van Het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld*, Haga 2015, s. 28.

5 Przez sposób ramowania przemocy „honorowej” rozumiem posługiwanie się w polityce publicznej określonym rozumieniem przemocy „honorowej”, przejawiającym się głównie w przyjętej definicji problemu, prowadzącym do określonego ujmowania przyczyn zjawiska, reakcji organów państwa oraz stosowanych rozwiązań (ang. *framing*).

6 Szerzej zob. m.in.: S.A. Ercan, *Same Problem, Different Solutions: The Case of „Honour Killing” in Germany and Britain* (w:) A.K. Gill, C. Strange, K. Roberts (red.), *Honour Killing and Violence. Theory, Policy and Practice*, London 2014, s. 199–217; G. Yurdakul, A. Korteweg, *Gender equality and immigrant integration: Honor killing and forced marriage debates in the Netherlands, Germany, and Britain*, „Women’s Studies International Forum” 2013, nr 41, s. 204–214; R. Reddy, *Gender, Culture and the Law: Approaches to ‘Honour Crimes’ in the UK*, „Feminist Legal Studies” 2008, vol. 16, s. 305–321.

w Niemczech i w Wielkiej Brytanii stanowią dwa przeciwstawne paradygmaty⁷. Jeżeli w wybranych krajach rozumienie opisywanego problemu rzeczywiście różni się już na poziomie podstawowych założeń, powstaje

„honorowe”, napaść, tortury, ograniczenie swobody zrzeszania się, zniewolenie, pozbawienie wolności, ingerencja w wybór partnera¹⁰. W tym ujęciu dominującym czynnikiem opisującym przemoc „honorową”

Zgodnie z definicją zawartą w rezolucji 1681 Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy przez przemoc „honorową” należy rozumieć „wszelkie formy przemocy wobec kobiet i dziewcząt, popełniane w imię tradycyjnych norm honoru, stanowiące poważne naruszenie podstawowych praw człowieka”.

pytanie o przyczyny tych różnic. Analiza tej kwestii pozwoli na udzielenie odpowiedzi na główne pytanie badawcze. Nie sposób jednak rozpocząć rozważań bez zdefiniowania opisywanego zjawiska.

Definicje przemocy „honorowej”

W literaturze definicje przemocy „honorowej” dzieli się na dwie kategorie: proste – jednoczynnikowe – i złożone – wieloczynnikowe⁸. Kryterium rozstrzygającym podział jest wielość dominujących czynników użytych przy opisywaniu definiowanego zjawiska.

Zgodnie z definicją zawartą w rezolucji 1681 Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy⁹, przez przemoc „honorową” należy rozumieć „wszelkie formy przemocy wobec kobiet i dziewcząt, popełniane w imię tradycyjnych norm honoru, stanowiące poważne naruszenie podstawowych praw człowieka. Taka przemoc może przybrać różne postaci, takie jak zabójstwo

jest przejawiająca się w tradycyjnych normach honoru nierówność płci, prowadząca do różnych form przemocy wobec kobiet. Przemoc wobec mężczyzn nie została uwzględniona w zakresie definicji, choć jednocześnie nie określono w sposób bezpośredni płci sprawców. Takie ujmowanie przemocy „honorowej” można zaliczyć do definicji jednoczynnikowych. Zwolennicy tego podejścia zakładają, że możliwe jest wyodrębnienie jednego, dominującego elementu, determinującego występowanie zjawiska przemocy „honorowej”¹¹. Takim czynnikiem może być określona kultura, religia, płeć, ale także patriarchalne wzorce społeczne¹². Prostota tych teorii jest równocześnie ich podstawową wadą, bowiem problem przemocy „honorowej” jest zbyt złożony i skomplikowany, aby scharakteryzować go przy użyciu jednego czynnika. Przemoc „honorowa” występuje (i występowała) zarówno wśród społeczności muzułmańskich, jak i sikhijskich, hinduskich, chrześcijańskich czy żydowskich. Wprawdzie zgodnie z danymi statystycznymi w skali całego świata 91%

7 S.A. Ercan, *Same Problem...*, dz. cyt.

8 K. Roberts, *Towards a Psychologically Oriented Motivational Model of Honour-Based Violence* (w:) A.K. Gill, C. Strange, K. Roberts (red.), *'Honour Killing and Violence...*, dz. cyt., s. 71-78.

9 Rezolucja 1681 Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z dnia 26 czerwca 2009 roku, 1681 (2009).

10 Tamże, tłum. własne autorki.

11 K. Roberts, *Towards...*, dz. cyt., s. 71.

12 W tym kontekście przemoc „honorowa” jest wynikiem męskiej dominacji i chęci kontrolowania kobiecego zachowania. Szerzej: R. Reddy, *Gender...*, dz. cyt., s. 308.

sprawców zabójstw „honorowych” to muzułmanie¹³, nie usprawiedliwia to jednak ścisłego powiązania tego rodzaju przemocy z jedną religią. Podobnie jak inne dominujące religie islam nie jest monolitem, a wyznawcy tej wiary działają w obrębie wielu zwyczajowych porządków. Podobnie przedstawia się kwestia utożsamiania działania motywowanego honorem wyłącznie z przemocą wobec kobiet, bowiem w zależności od regionu i dobrej próby badawczej, od 7 do 43% ofiar przemocy „honorowej” to mężczyźni¹⁴. Co więcej, żadna z takich teorii nie objaśnia w sposób satysfakcjonujący specyfiki szczególnie pojmowanego honoru, stającego się motywacją działania sprawcy.

Przykładem złożonych teorii, odnoszących się do przemocy „honorowej”, jest podjęta przez Karla Roberta próba opisanego przemocy „honorowej” przy użyciu modelu motywacyjnego opartego na teorii planowanego zachowania (ang. *theory of planned behaviour*). W tym ujęciu określone działanie (albo zaniechanie) jednostki jest motywowane trzema rodzajami przekonań – behawioralnymi, normatywnymi i kontrolnymi. Przez przekonania behawioralne należy rozumieć ocenę rezultatów ewentualnego zachowania. Druga kategoria przekonań – normatywnych – odwołuje się do wyobrażenia jednostki na temat tego, jakie zachowanie jest pożądane przez innych, a trzecia – kontrolnych – do osądu własnych możliwości i zdolności do realizacji zamierzeń. W sytuacji gdy spłot wszystkich czynników sprawi, że jednostka uzna, iż dane zachowanie jest związane z osiągnięciem korzyści, jest pożądane przez innych i jest możliwe do przedsięwzięcia, istnieje duża szansa, że postąpi w określony sposób. Nasilenie poszczególnych czynników wpływa na stopień prawdopodobieństwa zachowania. Co za tym idzie, na działanie jednostki (albo jego brak) duży wpływ mają takie uwarunkowania, jak presja otaczającego społeczeństwa czy – z drugiej strony – przekonanie o nieuniknionych, negatywnych konsekwencjach czynu. Skoro tak, odnosząc opisaną teorię do badanego zjawiska, można wysunąć wnioski, że skala prawdopodobieństwa popełnienia

przemocy „honorowej” jest związana z przeżyciami potencjalnego sprawcy i nasileniem poszczególnych bodźców, w szczególności presji ze strony otoczenia, w tym członków najbliższej rodziny¹⁵. Taka teoria jest złożona, niemniej jednak aktualna względem każdego działania społecznego i nie pozwala na udzielenie pełnej odpowiedzi na pytanie o pochodzenie norm nakazujących popełnienie przemocy „honorowej”. Duże wątpliwości budzi również poprawność samego podziału rodzajów przekonań, bowiem przekonania kontrolne – zakładające standard porównania – są jednocześnie normatywne, a także skupiają się na jednostce jako sprawcy czynu, podczas gdy najczęściej wymienianą cechą przemocy „honorowej” jest jej kolektywny charakter.

Wskazane definicje nie wyczerpują pełni proponowanych ujęć analizowanego problemu, jednak ze względu na obszerność tematyki i brak ścisłego związku z badaną problematyką, szczegółowy opis pozostałych teorii nie jest przedmiotem niniejszego artykułu.

Podsumowując tę część rozważań, w najogólniejszym ujęciu pojęcie przemocy „honorowej” obejmuje swoim zakresem czyny popełniane w celu przywrócenia utraconego honoru lub zapobieżenia jego utracie. Taka definicja ma charakter generalny i odnosi się do szerokiego katalogu zjawisk. Doprecyzowanie jej znaczenia wymaga wyjaśnienia, jak należy rozumieć specyficznie pojmowany „honor” będący motywacją działania sprawców.

W polityce publicznej państw określenie definicji, a przez to wyznaczenie zakresu spraw zaliczanych do kategorii przemocy „honorowej”, jest zadaniem organów władzy publicznej. Przedmiotem dalszej części artykułu jest analiza polityki publicznej i sposobu ramowania przemocy „honorowej” w dwóch krajach europejskich – w Wielkiej Brytanii i w Niemczech.

Zarówno w Niemczech, jak i w Wielkiej Brytanii przemoc „honorowa” występuje wśród społeczności imigranckich, wywodzących się głównie z Turcji, Bliskiego Wschodu i Południowej Azji¹⁶. W samej Wielkiej Brytanii odnotowuje się około 3000 przypadków

13 P. Chesler, *Worldwide Trends in Honor Killings*, <http://www.meforum.org/2646/worldwide-trends-in-honor-killings> (dostęp 10.01.2016).

14 K. Roberts, *Towards...*, dz. cyt., s. 71.

15 Tamże, s. 74–78.

16 *Honor Violence West Factsheet*, <http://www.honordiaries.com/wp-content/uploads/2013/06/HD-FactSheet-HonorViolenceWest.pdf> (dostęp 12.01.2016).

przemocy „honorowej” rocznie, w tym 12 zabójstw¹⁷. Szacuje się jednak, że ze względu na specyficzne cechy owej przemocy, takie jak społeczne przyzwolenie dla sprawców czy silne poczucie wstydu i strach przed upublicznieniem odczuwanej hańby, liczba ta jest заниżona¹⁸. Według danych statystycznych skala proble-

my imigrantami a społeczeństwem przyjmującym, dotyczących takich sfer, jak styl życia czy postrzeganie roli kobiet²¹. Selen Ercan uważa, że takie ujęcie problemu przemocy „honorowej” było uwarunkowane szczególnie kontekstem społeczno-politycznym, w którym postrzegano imigrantów przez pryzmat

Na obecny kształt niemieckiego rozumienia zjawiska przemocy „honorowej” szczególny wpływ miała debata publiczna tocząca się w 2005 roku po pierwszym z nagłośnionych zabójstw „honorowych” – sprawy Hatun Sürücü, Niemki kurdyjskiego pochodzenia.

mu w Niemczech jest podobna¹⁹. Analiza przypadków zaliczonych w obu krajach do przemocy „honorowej” pozwala na stwierdzenie, że pomimo różnic definicyjnych zarówno niemiecka, jak i brytyjska polityka publiczna odnosi się do tego samego zjawiska.

Polityka publiczna przeciwdziałania przemocy „honorowej” w Niemczech

Na obecny kształt niemieckiego rozumienia zjawiska przemocy „honorowej” szczególny wpływ miała debata publiczna tocząca się w 2005 roku po pierwszym z nagłośnionych zabójstw „honorowych” – sprawy Hatun Sürücü, Niemki kurdyjskiego pochodzenia. W literaturze często podkreśla się, że w mediach i w wypowiedziach polityków przemoc „honorowa” została przedstawiona przede wszystkim jako konsekwencja współistnienia obok siebie „równoległych społeczności”²⁰ oraz nierozwiązywalnych różnic mię-

niepowodzenia ich integracji z niemieckim społeczeństwem przyjmującym²². Istnienie „równoległych społeczności” zostało uznane za poważne zagrożenie dla podstaw niemieckiego prawa, a debata publiczna została zredukowana do sprzeczności między wartościami dominującymi w Niemczech i wśród imigrantów²³. Podobny wniosek płynię z badań przeprowadzonych przez Annę Korteweg i Gökçe Yurdakul²⁴.

17 Tamże.

18 Szerzej: C. Eshareturi, C. Lyle, A. Morgan, *Policy Responses to Honor-Based Violence: A Cultural or National Problem?*, „Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma” 2014, nr 23, s. 370.

19 *Honor Violence West Factsheet*, dz. cyt.

20 S.A. Ercan, *Same Problem...*, dz. cyt., s. 202.

21 Szerzej: S.A. Ercan, *Creating and Sustaining Evidence for „Failed Multiculturalism”: The Case of „Honor Killing” in Germany*, „American Behavioral Scientist” 2015, vol. 59, nr 6, s. 658–678; tenże, *Same Problem...*, dz. cyt.; A. Korteweg, G. Yurdakul, *Islam, gender, and immigrant integration: boundary drawing in discourses on honour killing in the Netherlands and Germany*, „Ethnic and Racial Studies” 2009, vol. 32, nr 2, s. 218–238; A. Korteweg, G. Yurdakul, *Religion, Culture and the Politicization of Honour-Related Violence. A Critical Analysis of Media and Policy Debates in Western Europe and North America*, publikacja Instytutu Badawczego Narodów Zjednoczonych dla Rozwoju Społecznego 2010, [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpPublications\)/E61F80827BF3409FC1257744004DC465?OpenDocument](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpPublications)/E61F80827BF3409FC1257744004DC465?OpenDocument) (dostęp 10.06.2016).

22 S.A. Ercan, *Same Problem...*, dz. cyt., s. 201–202.

23 Tamże.

24 A. Korteweg, G. Yurdakul, *Islam...*, dz. cyt.

Autorki przeanalizowały artykuły prasowe z 2005 roku, ukazujące się w gazetach reprezentujących całe spektrum niemieckiej sceny politycznej. W większości artykułów ukazano sprawców przemocy „honorowej” jako osoby etnicznie lub kulturowo odmienne od większości społeczeństwa, wyjaśniając występowanie opisywanego zjawiska przez pryzmat etniczności lub kultury mniejszości imigranckich, niezdolnych do integracji ze społeczeństwem przyjmującym.

Wskazany sposób ramowania przemocy „honorowej” znalazł swoje odzwierciedlenie w działaniach organów rządowych oraz policji. W raporcie Federalnego Biura Policji Kryminalnej (*Bundeskriminalamt*) z 2005 roku zdefiniowano zabójstwa „honorowe” jako „zabójstwa popełniane w kontekście własnej rozszerzonej rodziny, motywowane wypełnieniem domniemyanych kulturowych obowiązków, w celu służenia honorowi rodziny”²⁵. W tym ujęciu czynnikiem determinującym występowanie przemocy „honorowej” jest kultura sprawców, będąca źródłem określonych wzorców postępowania. Raport zawierał wnioski płynące z analizy 70 zabójstw, popełnionych w latach 1996–2005. Jego autorzy podkreślili, że liczba badanych spraw mogłaby ulec zmianie w zależności od sposobu sformułowania definicji.

Zebranie szczegółowych danych na temat całości kształtu niemieckiej polityki publicznej utrudnia federacyjny charakter kraju. Pomimo tego, że nadrzędną rolę pełni prawo ogólnokrajowe, część rozwiązań jest wprowadzana i realizowana na poziomie lokalnym. Brak koordynacji prowadzi do dużych różnic w działaniach podejmowanych w poszczególnych landach. W niektórych z nich przemoc „honorowa” w ogóle nie jest przedmiotem polityki władz regionalnych, w innych odgrywa rolę marginalną. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują Północna Nadrenia-Westfalia oraz Hessen, jako ośrodki prowadzące aktywną politykę przeciwdziałania przemocy „honorowej”, zwłaszcza w porównaniu do pozostałych regionów kraju. W Północnej Nadrenii-Westfalii Rada Prewencji Kryminalnej (*Kriminalpräventiver Rat*) przeprowadziła

serię projektów opartych na współdziałaniu organizacji pozarządowych, przedstawicieli różnych władz, członków organizacji imigranckich oraz uczestników istniejących struktur sieciowych, których efektem było opracowanie broszury dotyczącej przemocy „honorowej” oraz przymusowych małżeństw. W publikacji, zawierającej podsumowanie informacji zdobytych w trakcie realizowania wspomnianych projektów, podkreślono trudności definicyjne związane z tym, że „honor patriarchalny”, będący motywacją działania sprawców przemocy „honorowej”, znacznie różni się od „honoru” w potocznym rozumieniu tego słowa²⁶. Z kolei rząd w Hessen w 2006 roku zdecydował o podjęciu działań mających na celu prewencję przemocy „honorowej” i ochronę ofiar. Wśród proponowanych rozwiązań postulowano między innymi organizację szkoleń dla nauczycieli, opracowanie planów interwencji kryzysowej, a także dystrybucję materiałów informacyjnych. W 2009 roku Sieć Przeciwko Przemocy (*Netzwerk gegen Gewalt*), międzyministerialna jednostka działająca przy rządzie, wydała specjalną publikację dotyczącą przemocy „honorowej”. W 2011 roku Ministerstwo Kultury opublikowało broszurę skierowaną do szkół i nauczycieli. Zawarto w niej dane na temat przemocy „honorowej” uzyskane po przeanalizowaniu 24 spraw poważnych gróźb karalnych, w tym gróźb dotyczących pozbawienia życia, odnotowanych od 2005 do 2007 roku. Celem broszury było uświadomienie nauczycieli na potencjalne symptomy przemocy „honorowej”, w tym przymusowych małżeństw, oraz przekazanie instrukcji o sposobach omawiania tych tematów na forum klasy²⁷.

Przemoc „honorowa” jest lub była obiektem zainteresowania władz lokalnych również w niektórych z pozostałych landów, w tym w Berlinie i w Hamburgu, jednak głównie w kontekście przymusowych małżeństw.

Podsumowując tę część rozważań, ze względu na trudności definicyjne i kontrowersje towarzyszące przemocy „honorowej”, w większości landów unika się posługiwania się tym pojęciem. Najczęściej struktury walki z przemocą „honorową” są włączone w istniejącą infrastrukturę zapobiegania przymusowym

25 *Country Report Flying Team: Germany*, https://www.movisie.com/sites/www.movisie.com/files/files/documenten_projecten/Germany%20Country%20Report_FT%20against%20Violence.pdf, s. 13 (dostęp 15.04.2016).

26 Tamże, s. 35.

27 Tamże, s. 31.

małżeństwom, które stanowią główny obiekt zainteresowania władz zarówno na szczeblu regionalnym, jak i ogólnokrajowym. W konsekwencji o przemoc „honorowej” mówi się najczęściej albo w kontekście przymusowych małżeństw (na przykład w Badenii-

roku²⁹. Zorganizowano specjalne seminaria, których celem było przedyskutowanie problemu zabójstw „honorowych” z przedstawicielkami środowisk kobiecych, reprezentantami poszczególnych społeczności oraz przywódcami religijnymi³⁰. W ramach działalności

Najczęściej sposoby walki z przemocą „honorową” są włączone w istniejącą infrastrukturę zapobiegania przymusowym małżeństwom.

-Wirtembergii), albo jednej z form opisywanej przemoc – zabójstw „honorowych”. Co więcej, zdarza się, że dopiero na etapie realizacji różnego rodzaju projektów okazuje się, że przeciwdziałanie przemoc „honorowej” jest niejako efektem ubocznym strategii walki z innymi niepożądanymi zjawiskami. Nie wprowadzono skoordynowanej, ogólnokrajowej strategii walki z przedmiotowym zjawiskiem jako wyłącznym obiektem zainteresowania organów państwa. Pomimo tego, że w Niemczech statystycznie jest popełnianych ponad 20 zabójstw „honorowych” rocznie²⁸, działania nakierowane na walkę z tym rodzajem przemoc mają charakter marginalny.

Polityka publiczna w Wielkiej Brytanii

Brytyjska polityka przeciwdziałania przemoc „honorowej” jest znacznie bardziej złożona niż polityka niemiecka i różni się od niej już na poziomie podstawowych założeń. Ze względu na obszerność tematyki poniższy opis zostanie ograniczony do wybranych, najważniejszych działań, jednocześnie jednak w pełni odzwierciedlających tendencje aktualne w opisywanym okresie.

Przedstawiciele metropolitalnej policji po raz pierwszy posłużyli się określeniem „zabójstwo honorowe” po nagłośnieniu sprawy zabójstwa Heshu Yones z 2002

instytucjonalnej policji utworzono specjalną grupę roboczą, w całości poświęconą kwestii zabójstw „honorowych” (*Metropolitan Police Working Group on Honour Killing*)³¹. Początkowo, podobnie jak w Niemczech, podkreślano rolę kultury jako czynnika wyjaśniającego występowanie przemoc „honorowej”. Z czasem strategia walki z opisywanym zjawiskiem została włączona we wcześniej istniejące struktury, mające na celu zwalczanie przemoc domowej³². Za wprowadzeniem takiego rozwiązania przemawiało wiele argumentów, również natury ekonomicznej. Koszty walki z przemocą „honorową” przy wykorzystaniu zastanej infrastruktury były niższe niż tworzenie od podstaw nowego systemu prewencji i ścigania sprawców³³. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zmieniło funkcjonującą definicję przemoc domowej, uwzględniając wśród sprawców członków dalszej rodziny, tak aby poszerzyć zakres branych pod uwagę spraw o przemoc „honorową” oraz małżeństwa przymusowe³⁴. Inną przesłanką zmiany sposobu ramowania opisywanego zjawiska była chęć uniknięcia stygmatyzacji członków mniejszości

29 H. Siddiqui, 'There is no „honour” in domestic violence’, only shame! Women’s struggles against ‘honour’ crimes in the UK (w:) L. Welchman, S. Hossain (red.), 'Honour'. Crimes, paradigms and violence against women, London 2005, s. 269.

30 Tamże, s. 269–270.

31 Grupa Robocza Policji Metropolitarnej ds. Zabójstw Honorowych. Tamże, s. 270.

32 C. Eshareturi, C. Lyle, A. Morgan, *Policy...*, dz. cyt., s. 374.

33 Tamże, s. 375.

34 H. Siddiqui, 'There is...', dz. cyt., s. 275.

28 W Niemczech funkcjonuje prywatna strona internetowa poświęcona odnotowywaniu przypadków przemoc „honorowej” – *Ehrenmord*, <http://ehrenmord.de/doku/doku.php> (dostęp 10.05.2016).

etnicznych i religijnych oraz przedstawienie przemocy „honorowej” jako problemu całego społeczeństwa, nieograniczonego do konkretnych grup.

Z czasem okazało się, że taki sposób ujmowania przemocy „honorowej” w polityce organów publicznych może prowadzić do nieprawidłowej reakcji organów i niewykrycia realnego zagrożenia. Przemoc „honorową” wyróżnia szereg specyficznych cech, takich jak kolektywny charakter, szczególna motywacja działania sprawców, społeczne przyzwolenie dla popełnionego czynu w obrębie rozszerzonej rodzi-

sił policyjnych cechował brak świadomości wpływu czynników kulturowych na przemoc domową i jego możliwe skutki. IPCC zaleciła, aby organy policyjne zwróciły uwagę na to, że przemoc „honorowa” jest zjawiskiem bardziej powszechnym, niż uważano pierwotnie, przekraczającym granice kulturowe. Skoro tak, zarekomendowano rozwój współpracy z przedstawicielami mniejszości, a także weryfikację oraz zmianę polityki odnoszącej się do przemocy domowej i kwestii kulturowych³⁷. ACPO (*Association of Chief Police Officers*), organ odpowiedzialny za formułowa-

Przemoc „honorową” wyróżnia szereg specyficznych cech, takich jak kolektywny charakter, szczególna motywacja działania sprawców, społeczne przyzwolenie dla popełnionego czynu w obrębie rozszerzonej rodziny i otaczającej społeczności.

ny i otaczającej społeczności³⁵. Brak ich znajomości i strach przed oskarżeniem o rasizm doprowadziły do licznych nieprawidłowości w postępowaniu organów ścigania w przypadku zabójstwa „honorowego” Banaz Mahmod, Brytyjki kurdyjskiego pochodzenia. W raporcie *Independent Police Complaints Commission*³⁶ (dalej: IPCC) z 2008 roku stwierdzono, że działanie

35 Szerzej: J. Janssen, *Your Honour or Your Life?*, Haga 2009, s. 59–62; *Flying Team Against Violence. Combating Honor Related Violence, Forced Marriage and Abandonment*, MO-VISIE, Utrecht 2012, s. 6.

36 Raport IPCC (Niezależnej Komisji ds. Skarg na Policję), *Independent Investigation – Executive Summary. Contact between Banaz Mahmod and the Metropolitan Police Service and West Midlands Police September 2005 – January 2006* (Niezależne Śledztwo – Podsumowanie. Kontakty między Banaz Mahmod a Policją Metropolitalną oraz w West Midlands między wrześniem 2005 a styczniem 2006), dostępny pod adresem <https://www.ipcc.gov.uk/investigations/banaz-mahmod-metropolitan-police-service-and-west-midlands-police> (dostęp 12.01.2016).

nie programów działań policyjnych na terenie Anglii, Walii i Irlandii Północnej, w 2008 roku wprowadził *Honour Based Violence Strategy*³⁸, strategię mającą na celu zapewnienie pomocy potencjalnym i faktycznym ofiarom przemocy „honorowej”, a także doprowadzenie sprawców przed organy sprawiedliwości. W publikacji stanowiącej podsumowanie założeń Strategii przemoc „honorowa” została zdefiniowana jako „przestępstwo lub zdarzenie, które jest lub może być dokonane w celu ochrony lub obrony honoru rodziny lub społeczności”³⁹. Sama definicja jest sformułowana w sposób neutralny, jednak w dalszej części Strategii doprecyzowano, że opisywane zjawisko jest formą przemocy domowej. Podobnie jak w raporcie IPCC jednocześnie jednak podkreślono, że motywacją działania sprawców prze-

37 Tamże, s. 12–13.

38 *Honour Based Violence Strategy* (Strategia dot. Przemocy Honorowej), <http://www.talk2someone.org.uk/CHttpHandler.ashx?id=4657&p=0>, (dostęp 27.01.2016).

39 Tamże, s. 5.

mocy „honorowej” jest chęć zachowania zgodnego z tradycją lub kulturą danej społeczności.

Opisana zmiana sposobu ramowania przemocy „honorowej” znalazła swoje odzwierciedlenie w późniejszych działaniach rządu. W planie rządowym zatytułowanym *Call to End Violence Against Women and Girls: Action Plan*⁴⁰ z 2011 roku, będącym częścią projektu realizowanego od 2010 roku, wyszczególniono przemoc „honorową” jako formę przemocy wobec kobiet, jednocześnie podkreślając, że przemoc ze względu na płeć nie jest ograniczona tylko do konkretnych grup ekonomiczno-społecznych czy społeczności. Głównym czynnikiem ryzyka jest samo bycie kobietą, jednakże nie można pominąć faktu, że wiek, niepełnosprawność, pochodzenie etniczne, religia, orientacja seksualna i kultura również odgrywają rolę. Co za tym idzie, uznano możliwość wpływu kultury czy pochodzenia etnicznego na występowanie różnego rodzaju form przemocy, w tym przemocy „honorowej”. Pomimo tej zauważalnej zmiany, w dalszym ciągu dominującym czynnikiem determinującym występowanie przemocy „honorowej” była nierówność płci. Z czasem sytuacja uległa zmianie. W planie rządowym z 2014 roku⁴¹, będącym kontynuacją realizowanego od 2010 projektu, odniesiono się do przemocy „honorowej” niemalże wyłącznie w kontekście przymusowych małżeństw i FGM⁴², a zatem podobnie jak w Niemczech. W tym ujęciu sama przemoc „honorowa”, jako specyficzny rodzaj przemocy, zaczęła odgrywać rolę marginalną.

Pomimo opisanych zmian przemoc „honorowa” nadal jest obiektem zainteresowania różnego rodzaju organów państwowych. W grudniu 2015 roku HMIC (*Her Majesty's Inspectorate of Constabulary*), inspektorat zajmujący się oceną działania brytyjskich sił policyjnych, wydał raport zatytułowany *The depths of dishonour: Hidden voices and shameful crimes*⁴³,

poświęcony krytycznej analizie reakcji policji na przemoc „honorową”, przymusowe małżeństwa i FGM. W tym samym czasie ukazała się zrewidowana strategia walki z przemocą „honorową”, opracowana przez Krajową Radę Komendantów Policji (*National Police Chief's Council*, dalej również NPCC), zatytułowana *Honour-based Abuse, Forced Marriage and Female Genital Mutilation: a Policing Strategy for England, Wales & Northern Ireland – Eradicating Honour-based Abuse, Forced Marriage and Female Genital Mutilation Together*⁴⁴. Opisywana strategia, opracowana na lata 2015–2018, jest kontynuacją prac ACPO z 2008 roku. Zawarta w niej definicja przemocy „honorowej” różni się od definicji opracowanej w 2008 roku. Twórcy strategii posłużyli się określeniem „abuse”⁴⁵, a więc pojęciem szerszym znaczeniowo niż dotychczas stosowane „violence” (przemoc). Takie sformułowanie miało na celu zwiększenie spektrum spraw zaliczanych do kategorii przemocy „honorowej”. W strategii tej podkreślono, że ofiarami przemocy „honorowej” są zarówno kobiety, jak i mężczyźni oraz dzieci. Stwierdzono, że źródłem opisywanego zjawiska są płynące z określonej tradycji wyobrażenia na temat patriarchy, przedmiotowej roli kobiet oraz wzorców akceptowanego postępowania, a przemoc „honorowa” nie jest zjawiskiem tożsamym z przemocą domową. Czynnikiem odróżniającym obie kategorie jest kolektywny charakter przemocy „honorowej”⁴⁶. Jednocześnie jednak zaakcentowano, że czynnikiem determinującym występowanie przemocy „honorowej”, obok nierówności płci, jest przede wszystkim kultura, a nie religia sprawców.

Co za tym idzie, obecnie przemoc „honorowa” nie jest już zaliczana do ogólnej kategorii przemocy do-

40 *Wezwanie do zakończenia przemocy wobec kobiet i dziewcząt: plan działania*, HM Government, marzec 2011.

41 *Wezwanie do zakończenia przemocy wobec kobiet i dziewcząt: plan działania*, HM Government, marzec 2014.

42 *Female Genital Mutilation*, okaleczanie żeńskich narządów płciowych.

43 *Głębokie dyshonory: ukryte głosy i hańbiące przestępstwa*, <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmic/wp-content/uploads/the-depths-of-dishonour.pdf> (dostęp 28.01.2016).

44 *Przemoc honorowa, małżeństwa przymusowe i obrzezanie kobiet: Strategia dla Anglii, Walii i Północnej Irlandii – wspólne zwalczanie przemocy honorowej, przymusowych małżeństw i obrzezania kobiet*, <http://www.npcc.police.uk/Publication/Final%20NPCC%20HBA%20strategy%202015%202018December%202015.pdf> (dostęp 15.05.2016), dalej również: Strategia.

45 Pojęcie „abuse” (ang.) ma wiele znaczeń, na przykład nadużywanie, maltretowanie, znęcanie się, krzywdzenie, wykorzystywanie, znieważanie, złe traktowanie, wyzywanie.

46 *Przemoc honorowa, małżeństwa przymusowe i obrzezanie kobiet...*, dz. cyt., s. 14.

mowej lub uznawana wyłącznie za przemoc wobec kobiet. W polityce publicznej państwa podkreśla się specyficzne cechy opisywanego zjawiska, pozwalające na jego odróżnienie od innych rodzajów przemocy. Choć położono nacisk na kulturowe uwarunko-

kobiet. W Niemczech zabrakło ogólnokrajowej strategii koordynowanej na poziomie federalnym. Działania podejmowane w poszczególnych landach były bardzo zróżnicowane, od całkowitego pomijania problemu po pełne zaangażowanie w walkę z nim.

Choć w Wielkiej Brytanii położono nacisk na kulturowe uwarunkowanie przemocy „honorowej”, w dalszym ciągu jest ona uznawana za problem społeczeństwa jako całości, nieograniczony do konkretnych grup religijnych lub mniejszości etnicznych.

wanie przemocy „honorowej”, w dalszym ciągu jest ona uznawana za problem społeczeństwa jako całości, nieograniczony do konkretnych grup religijnych lub mniejszości etnicznych. Działania podejmowane w Wielkiej Brytanii są koordynowane na poziomie krajowym i oparte na współpracy między organami rządowymi a organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami spoza środowisk politycznych.

Porównanie niemieckiej i brytyjskiej polityki publicznej

Na podstawie przedstawionej analizy można wysunąć wniosek, że niemieckie i brytyjskie działania rządowe skierowane na walkę z problemem przemocy „honorowej” różnią się między sobą. W niemieckiej polityce publicznej skupiono się przede wszystkim na szerokim problemie integracji imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym, pomijając węższe zagadnienia, takie jak przemoc „honorowa”⁴⁷. W przeciwieństwie do niemieckich, brytyjskie organy rządowe podjęły szereg działań ukierunkowanych na walkę z przemocą „honorową”, nawet jeżeli niektóre z nich były częścią szerszego planu walki z przemocą wobec

Możliwych przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele. W związku z opisaną tendencją do łączenia opisywanego zjawiska z kulturą mniejszości, z pewnością wpływ na obecną sytuację ma duże zróżnicowanie pod względem geograficznego rozmieszczenia i liczby imigrantów. Ośrodkami o dużym odsetku mieszkańców o pochodzeniu imigranckim są w szczególności największe miasta, takie jak Berlin czy Hamburg. Jak wspomniałam, w tych regionach problem przemocy „honorowej” budzi zainteresowanie władz lokalnych, które podejmują lub popierają różne inicjatywy mające na celu walkę z opisywanym zjawiskiem. Nie zmienia to jednak faktu, że podejmowane działania są bardzo zróżnicowane, a ich koordynacja na szczeblu federacyjnym lub rozwój współpracy na poziomie lokalnym pozwoliłyby na eliminację tych różnic. Taki stan rzeczy byłby pożądany z wielu względów, wśród których najważniejsze znaczenie miałyby wymiana doświadczeń, możliwość poznania prawdopodobnej skali problemu, a także czynników ryzyka przemocy „honorowej” przez porównanie sytuacji i tendencji zauważalnych w poszczególnych landach.

Inna różnica jest związana z rolą organizacji pozarządowych i społeczeństwa obywatelskiego w procesie podejmowania decyzji na szczeblu rządowym. O ile

47 A.C. Korteweg, G. Yurdakul, *Religion...*, dz. cyt., s. 17.

w przypadku Wielkiej Brytanii organizacje takie jak *Southall Black Sisters* czy *Iranian and Kurdish Women Rights Organisation* wzięły udział w konsultacjach podejmowanych działań i miały na nie realny wpływ, o tyle znaczenie niemieckich organizacji pozarządowych dla formalnych procesów decyzyjnych było marginalne⁴⁸. Kwestia ta jest niezwykle istotna, bowiem opisana zmiana sposobu ramowania przemocy „honorowej” w brytyjskiej polityce publicznej na neutralną pod względem kultury jest uznawana za efekt działalności wspomnianych organizacji pozarządowych. Zdaniem Selen Ercan różnice między skalą wpływu społeczeństwa obywatelskiego na politykę publiczną w Niemczech i w Wielkiej Brytanii dotyczą dwóch sfer – instytucjonalnych i dyskursywnych możliwości udziału w procesach decyzyjnych⁴⁹. Rząd brytyjski przeprowadził z organizacjami pozarządowymi szereg konsultacji, uznając ich rolę jako ekspertów w omawianej dziedzinie i podkreślając konieczność współpracy w celu efektywnego przeciwdziałania przemocy „honorowej”. W Niemczech zabrakło współdziałania między organami państwa a organizacjami pozarządowymi, które nie miały dostępu do formalnych procesów decyzyjnych. Podejmowane inicjatywy nie wpłynęły na kształt niemieckiej polityki. Uprawnienie do kształtowania sposobu rozumowania i ramowania zjawisk zostało przyznane niemalże wyłącznie partiom politycznym, niezainteresowanym konsultacją swoich założeń z instytucjami spoza środowisk politycznych⁵⁰.

Skoro polityka w Niemczech i w Wielkiej Brytanii skierowana przeciwko przemocy „honorowej” jest tak różnicowana, powstaje pytanie o przyczyny tych różnicowości. Poza opisanymi – różnicami dotyczącymi ustroju oraz instytucjonalnej i dyskursywnej możliwości wpływania na procesy decyzyjne przez orga-

nizacje pozarządowe i inne instytucje spoza kręgów politycznych – jednym z nasuwających się wniosków jest wpływ samego sposobu postrzegania zjawiska na podejmowane działania. Taka odpowiedź nie jest jednak w pełni satysfakcjonująca, bowiem nie wyjaśnia innej, podstawowej kwestii – jakie czynniki spowodowały, że to właśnie takie, a nie inne ujęcie problemu jest dominujące w danym państwie. Innymi słowy, jeżeli – powtarzając za S. Ercan – na niemiecką debatę publiczną odnoszącą się do przemocy „honorowej” oddziaływała ówczesna sytuacja społeczno-polityczna, co zatem ukształtowało tę sytuację? Przed podjęciem próby udzielenia odpowiedzi na tak zadane pytanie przeanalizuję badany problem w szerszym kontekście – polityki integracji wobec imigrantów.

Polityka integracji w Niemczech i w Wielkiej Brytanii

Najogólniej przez „politykę integracji” należy rozumieć wszelkie ujęte w strukturalne ramy działania podejmowane przez organy państwa, które obejmują kwestie związane z różnie rozumianą integracją imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym⁵¹. W zależności od przyjętego modelu polityki integracji, ich cel jest różny. Analizując omawiane zagadnienie, James Hollifield podzielił strategię państw na trzy podstawowe paradygmaty: model asymilacyjny, model pracowników-gości i model mniejszości etnicznych⁵². Model pracowników-gości opiera się na założeniu, że pobyt imigrantów na terenie państwa przyjmujące-

48 S.A. Ercan, *Same problem...*, dz. cyt., s. 211–213. Instytucjonalne możliwości udziału w procesach decyzyjnych dotyczą systemu politycznego oraz struktur ułatwiających albo utrudniających dostęp obywateli do udziału w podejmowaniu decyzji oraz wpływania na procesy decyzyjne. Możliwości dyskursywne dotyczą tego, kto w danej sferze jest uznawany za główną instytucję kształtującą rozumienie i sposób ramowania określonej kwestii (ang. *meaning-making body*).

49 Tamże, s. 211.

50 Tamże, s. 212–213.

51 W literaturze i politykach publicznych państw pojęcie „integracji” ma wiele znaczeń i dotyczy różnych sfer życia społecznego. W najbardziej popularnym ujęciu pod pojęciem integracji należy rozumieć społeczno-kulturową emancypację, partycypację, adaptację albo „dobre obywatelstwo”. Polityka integracji obejmuje wiele kwestii, od regulacji dostępu imigrantów do rynku pracy po zasady ich uczestnictwa w życiu politycznym państwa. Szerzej: P. Scholten, *Constructing Dutch Immigrant Policy: Research-Policy Relations and Immigrant Integration Policy-Making in the Netherlands*, „The British Journal of Politics and International Relations” 2011, vol. 13, s. 75–92.

52 R. Włoch, *Polityka integracji muzułmanów we Francji i w Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2011, s. 52, za: J. Hollifield, *L'immigration et l'Etat-nation à la recherche d'un modèle national*, Paris 1997.

go ma charakter tymczasowy, a skoro tak, to nie ma potrzeby wykształcania stałych struktur uwzględniających pluralizm kulturowy. Pozostałe modele zakładają wcielenie imigrantów do społeczeństwa przyjmującego. Podstawowa różnica dotyczy samego sposobu, w jaki dany proces ma się odbyć – w przeciwieństwie do modelu asymilacyjnego, w modelu mniejszości etnicznych imigranci nie są postrzegani jako jednostki, ale jako członkowie określonych grup etnicznych czy narodowościowych, a ich włączenie do społeczeństwa przyjmującego polega na wcieleniu wspólnot, do których przynależą⁵³. W modelu mniejszości etnicznych różnorodność jest wartością, a współistniejące obok siebie grupy etniczne, narodowe lub religijne tworzą wielokulturową całość. Przedstawiony podział nie jest już obecnie aktualny, bowiem w ciągu ostatnich lat, zwłaszcza na terenie Holandii, wykształcił się kolejny, czwarty model – tak zwanej integracji obywatelskiej⁵⁴, zakładający pełne włączenie imigrantów do społeczeństwa przyjmującego – przyznanie obywatelstwa – pod warunkiem spełnienia przez nich szeregu wymogów, takich jak znajomość języka urzędowego danego państwa, przy jednoczesnym zapewnieniu prawa do zachowania własnej tożsamości kulturowej.

Brytyjski model polityki integracji, przynajmniej do 2011 roku, był klasycznym modelem polityki mniejszości etnicznych. Wskazana cezura jest związana z wypowiedzią brytyjskiego premiera Davida Camerona, który w 2011 roku w czasie swojego oficjalnego wystąpienia odnoszącego się do problemów radykalizacji i przyczyn terroryzmu stwierdził, że „state multiculturalism has failed”⁵⁵. Pomimo złożonej deklaracji polityki integracji w Wielkiej Brytanii nie uległa znacznej zmianie i co do zasady nadal wpisuje się w model mniejszości etnicznych. Jak argumentuje

Renata Włoch, ciągłość instytucjonalna brytyjskiej polityki integracji jest uzasadniona „zależnością od szlaku”⁵⁶. Zgodnie z tą koncepcją „historia ma znaczenie” – działania podjęte w przeszłości determinują decyzje podejmowane w przyszłości, stopniowo zmniejszając liczbę potencjalnych opcji wyboru i prowadząc do standaryzacji określonych wzorców⁵⁷. W sferze polityki prowadzonej przez państwo oznacza to, że „instytucje państwowe i stosowane polityki wpływają na przyszłe polityczne wybory, strukturyzują je i ograniczają”, a „kiedy państwo lub region obierze pewien kurs, koszty odwrotu są bardzo wysokie”⁵⁸.

W Wielkiej Brytanii społeczeństwo jest postrzegane jako harmonijna całość składająca się z różnych, równoprawnionych pod względem podstawowych praw grup społecznych, etnicznych i religijnych. Pomimo ostatnich wydarzeń politycznych, w szczególności wyników referendum oraz poprzedzającej je dyskusji wokół członkostwa Wielkiej Brytanii w strukturach Unii Europejskiej, podnoszone przez brytyjski rząd postulaty dotyczące takich kwestii, jak ograniczenie dostępu imigrantów do świadczeń socjalnych, nie odnoszą się do kwestii zasadniczych, takich jak dostęp do pełni uprawnień płynących z brytyjskiego obywatelstwa⁵⁹.

Kierując się koncepcją „ścieżki zależności”, przyczyn takiej konstrukcji brytyjskiej polityki integracji należy poszukiwać między innymi w historycznym ukształtowaniu państwowych instytucji. Jak wskazała R. Włoch, „imperialna płaszczyzna brytyjskiej tożsamości narodowej wyrażała się (...) w konstrukcji prawa naturalizacyjnego, uznającego za brytyjskich poddanych wszystkich mieszkańców Imperium. W 1945 roku liczba osób, które mogły powiedzieć o sobie *civis Britannicus sum* wynosiła około 800 milionów. Po II wojnie światowej kilkaset tysięcy z nich skorzystało

53 Tamże.

54 F. Fischler, *Integration Policy Netherlands Country Report*, INTERACT Research Report 2014/15, s. 9, dostępny pod adresem: <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/32657/IN-TERACT-RR-2014%20-%2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp 10.08.2016).

55 Z ang. „polityka multikulturalizmu poniosła porażkę”, źródło: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-12371994> (dostęp 29.01.2016).

56 R. Włoch, *Polityka integracji...*, dz. cyt., s. 16. Dalej również: „ścieżka zależności”.

57 Zob. szerzej J. Sydow, G. Schreyögg (red.), *The Hidden Dynamics of Path Dependence. Institutions and Organizations*, Palgrave Macmillan 2010.

58 R. Włoch, *Polityka integracji...*, dz. cyt., s. 17.

59 „No 10 claims ‘progress’ in UK-EU renegotiation talks”, <http://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-35456633> (dostęp 1.02.2016).

ze swoich praw i przybyło na Wyspy w poszukiwaniu pracy, co odebrało sens zabiegom terytorializacji tożsamości narodowej, zwłaszcza że posiadali oni takie same uprawnienia, w tym prawo do osiedlenia się, pracy oraz do głosowania, jak dotychczasowi mieszkańcy Zjednoczonego Królestwa⁶⁰. Co znamienne, sama Wielka Brytania historycznie jest państwem, w którym pod szyldem „brytyjskości” połączono

wało swojego uzasadnienia w brytyjskim kontekście społeczno-politycznym.

W przeciwieństwie do strategii przyjętej w Wielkiej Brytanii, początkowo polityka integracji obowiązująca w Niemczech była klasycznym modelem pracowników-gości. Pomimo tego, że imigranci przybywali na teren Niemiec już od lat sześćdziesiątych poprzedniego stulecia, dopiero w wydanej w 2004 roku ustawie

Dyskurs polityczny o istnieniu obok siebie „równoległych społeczności” (tak popularny w niemieckiej debacie publicznej odnoszącej się do kwestii przemocy „honorowej”) w Wielkiej Brytanii miał znaczenie raczej marginalne, czego przyczyny można upatrywać głównie w sposobie postrzegania „brytyjskości” i charakteru brytyjskiego społeczeństwa.

cztery narody o silnym poczuciu narodowej przynależności – Anglików, Szkotów, Walijczyków i Irlandczyków. O aktualności tego narodościowego podziału i słabości poczucia „brytyjskości” świadczą chociażby niedawne działania separatystyczne Szkotów, takie jak referendum niepodległościowe z 2014 roku. Sposób postrzegania kwestii narodu, „brytyjskości” i charakteru brytyjskiego społeczeństwa miał niewątpliwie wpływ na to, że dyskurs polityczny o istnieniu obok siebie „równoległych społeczności”, tak popularny w niemieckiej debacie publicznej odnoszącej się do kwestii przemocy „honorowej”, w Wielkiej Brytanii – poza początkowym etapem rozwoju polityki publicznej – miał raczej marginalne znaczenie. Skoro cechą „brytyjskości” jest pluralizm tożsamości, opieranie dyskusji na podziale „my – oni” nie znajdo-

(*Zuwanderungsgesetz*) po raz pierwszy stwierdzono, że Niemcy są krajem imigracji⁶¹. Wcześniej uważano, że imigranci przybywający do Niemiec kierują się celem ściśle zarobkowym, a co za tym idzie, ich pobyt na terytorium kraju ma charakter tymczasowy. Skoro tak, nie dostrzegano konieczności tworzenia stałych struktur, zaspokajających potrzeby wielokulturowego społeczeństwa i długofalowej polityki integracji. Stosowane rozwiązania miały charakter *ad hoc*.

Nawiązując do koncepcji „ścieżki zależności”, należy wskazać, że w porównaniu z Wielką Brytanią Niemcy nie były potęgą kolonialną, a problem statusu narodowego mieszkańców kolonii miał charakter uboczny. Pojęcie niemieckiego obywatelstwa zostało powiązane z etnicznością⁶². Konsekwencją takiego ujęcia statusu narodowego był utrudniony dostęp imigrantów do

60 R. Włoch, *Polityka integracji...*, dz. cyt., s. 62.

61 S.A. Ercan, *Creating...*, dz. cyt., s. 663.

62 A. Korteweg, G. Yurdakul, *Islam...*, dz. cyt., s. 222.

niemieckiego obywatelstwa, nadawanego w drodze naturalizacji. Ograniczenia dotyczyły nie tylko nowo przybyłych, ale również kolejnych pokoleń imigrantów⁶³. Model polityki integracji, w którym imigranci mają dostęp do niektórych sfer życia społecznego, takich jak rynek pracy, natomiast są pozbawieni pełni praw politycznych i obywatelskich, jest określany mianem „różnicowanego wykluczenia” (ang. *differential exclusion*)⁶⁴. Z czasem niemiecka polityka integracji uległa pewnemu złagodzeniu, natomiast nigdy nie przekształciła się w pełni w strategię wielokulturowości. Obecne podejście niemieckich organów decyzyjnych wpisuje się w definicję „integracji obywatelskiej” (ang. *civic integration*). Zgodnie z tą koncepcją nadanie pełni praw obywatelskich jest uzależnione od spełnienia szeregu wymogów, takich jak znajomość języka urzędowego danego kraju na określonym poziomie, a także systemu prawnego i norm obowiązujących w społeczeństwie. Taki test wprowadzono również w Wielkiej Brytanii, jednak brytyjskie wymagania są obiektywnie łatwiejsze do spełnienia niż niemieckie⁶⁵.

Podsumowując tę część rozważań, można wysunąć wniosek, że model polityki integracji przyjęty w danym państwie jest zależny od historycznego ukształtowania takich kwestii jak konstrukcja obywatelstwa czy relacji między społeczeństwem przyjmującym a imigrantami. W niemieckim kontekście społeczno-politycznym wykształcenie się w debacie publicznej silnego podziału na „my – oni” było – między innymi – konsekwencją tych korelacji. Skoro tak, powstaje pytanie o to, czy opisana zależność wpływa na sposób postrzegania problemu przemocy „honorowej”, dominujący w danym państwie, a przez to na stosowane rozwiązania.

Wnioski

Niemiecki i brytyjski sposób ramowania problemu przemocy „honorowej” jest zróżnicowany. Analiza polityki publicznej w obu krajach pozwala na wysunięcie wniosku, że pociąga to za sobą odmienną stosowanych rozwiązań i stopnia zaangażowania organów państwowych w walkę z tym zjawiskiem. W Wielkiej Brytanii, kraju, w którym w związku z przyjętym modelem polityki integracji mniejszości etniczne, religijne i społeczne są co do zasady traktowane jako równouprawnione części składowe harmonijnej całości, przemoc „honorowa” została potraktowana jako problem całego społeczeństwa, a nie poszczególnych wspólnot. Z kolei w Niemczech, państwie, w którym w dyskusji publicznej podkreśla się różnice między społeczeństwem przyjmującym a imigrantami, skutkujące powstaniem „równoległych społeczności”, przemoc „honorowa” została ujęta jako problem określonych mniejszości etnicznych lub religijnych. W konsekwencji brytyjskie organy rządowe zaangażowały się intensywnie w walkę z tym problemem, jednocześnie jednak włączając podejmowane działania w strategię walki z przestępczością „neutralną” etnicznie lub kulturowo. W Niemczech zabrakło szerokich polityk skierowanych przeciwko przemocy „honorowej”, a w stosowanych rozwiązaniach podkreślano etniczny lub religijny charakter tego rodzaju przestępczości.

Biorąc powyższe pod uwagę, na podstawie przeprowadzonej analizy można wysunąć wniosek, że przyjęta w danym kraju polityka integracji – zależna od szerszego kontekstu i historycznego ukształtowania różnych instytucji państwa – jest jednym z czynników wpływających na sposób ramowania problemu przemocy „honorowej”, a przez to na podejmowane działania. Pociąga to za sobą liczne konsekwencje. Jedną z nich jest problem upolitycznienia przemocy „honorowej”. Kwestie dotyczące imigrantów znajdują się w centrum zainteresowania organów państwa, zwłaszcza w kontekście obecnego kryzysu migracyjnego. Pomimo „ścieżki zależności” polityki integracji, nie sposób pominąć faktu, że na poszczególne stosowane rozwiązania duży wpływ ma strategia aktualnie rządzącej siły politycznej. Taki stan rzeczy grozi brakiem stałości podejmowanych działań.

Inny problem jest związany z tym, że zarówno brytyjskie, jak i niemieckie ujęcie przemocy „hono-

63 J.P. Haisken-DeNew, M. Sinning, *Social Deprivation and Exclusion of Immigrants in Germany*, 2007, <http://ftp.iza.org/dp3153.pdf> (dostęp 2.02.2016).

64 A. Rudiger, S. Spencer, *Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities. Policies to Combat Discrimination*, OECD, 2003, <http://www.oecd.org/migration/mig/15516956.pdf> (dostęp 2.02.2016).

65 Patrz: <http://www.bamf.de/EN/Einbuengerung/InDeutschland/indeutschland-node.html> oraz <https://www.gov.uk/becoming-a-british-citizen/check-if-you-can-apply> (dostęp 2.02.2016).

rowej” wpisuje się w nurt teorii jednego czynnika. Jak wspomniałam, takie teorie są zbyt wąskie. Choć przemoc „honorowa” występuje wśród społeczności o patriarchalnych wzorcach społecznych, wpisanie jej w neutralne etnicznie ramy „przemocy ze względu na płeć” prowadzi do licznych paradoksów, widocznych chociażby w reakcji służb policyjnych w opisanej sprawie dotyczącej Banaz Mahmod. Z kolei ścis-

grantów ze społeczeństwem i – w konsekwencji – na postrzeganie problemu przemocy „honorowej” dominujący wpływ ma samo rozumienie pojęcia „równości płci”⁶⁶. Autorki wychodzą z założenia, że przemoc „honorowa” jest formą przemocy ze względu na płeć. W tym kontekście dochodzą do wniosku, że idea „równości płci” odgrywa szczególną rolę w marginalizacji społeczności imigranckich, które są postrzegane jako

Przyjęta w danym kraju polityka integracji – zależna od szerszego kontekstu i historycznego ukształtowania różnych instytucji państwa – jest jednym z czynników wpływających na sposób postrzegania problemu przemocy „honorowej”, a przez to na podejmowane działania.

łe powiązanie przemocy „honorowej” z kulturą lub religią określonych społeczności może prowadzić do ich stygmatyzacji i bagatelizacji problemu. Zarówno brytyjskie, jak i niemieckie ujęcie badanej kwestii ma swoje wady i zalety, jednak żadne z nich nie oddaje w pełni charakterystyki przemocy „honorowej”. Ze względu na obszerność tematyki kwestia zależności między skutecznością rozwiązań problemu a przyjętą definicją przemocy „honorowej” wymaga osobnego opracowania. Jest to niezwykle istotne, bowiem wąskie ujęcie zagadnienia przemocy „honorowej” dominuje nie tylko w podejściu poszczególnych państw, ale i na szczeblu międzynarodowym. Przykładem może być wspomniana rezolucja 1681 Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Wśród zawartych w niej zaleceń zabrakło rozwiązań odnoszących się do kwestii etniczności i tradycji społeczności czy polityki integracji, za to skupiono się na konieczności zapewnienia edukacji seksualnej i równouprawnienia płci.

Takie podejście jest powielane w pracach niektórych autorów. Gökçe Yurdakul i A. Korteweg stoją na stanowisku, że na nastawienie do kwestii integracji imi-

„zacfane” i niezdolne do przyjęcia obowiązujących w danym społeczeństwie norm. Z takim podejściem nie sposób się zgodzić. Po pierwsze, argumentacja autorek jest oparta na błędnym założeniu. Przyjęte przez nich tezy na temat czynników determinujących występowanie przemocy „honorowej” wpisują się w nurt skrytykowanych przeze mnie teorii jednego czynnika. Po drugie, równość płci jest tylko jednym z wielu aspektów, przez pryzmat których postrzega się „zacfanie imigrantów”, zwłaszcza muzułmańskich. Równie kluczowe są takie kwestie, jak stosunek do norm prawnych czy innych zwyczajów społeczeństwa przyjmującego. Na uwagę zasługuje próba powiązania przyjętej definicji przemocy „honorowej” z szerszym kontekstem społeczno-politycznym, zwłaszcza z polityką integracji, jednak autorki ujęły problem w sposób zbyt wąski.

Dla pełnego obrazu analizowanego zagadnienia dalszego rozważenia wymaga kwestia wpływu polityki integracji na sposób postrzegania przemocy

66 Szerzej na ten temat G. Yurdakul, A. Korteweg, *Gender equality...*, dz. cyt.

„honorowej” i stosowanych rozwiązań w krajach innych niż Niemcy i Wielka Brytania. Jest to szczególnie interesujące w kontekście Holandii, kraju, który w pewien sposób wyłamał się z „zależności od szlaku”, przechodząc w przeciagu dziesięcioleci od specyficznego modelu filaryzacji, przez wielokulturowość, po integrację obywatelską. Ponadto powstaje pytanie o to, czy zmiana polityki integracji pociąga za sobą zmianę postrzegania problemu przemocy „honorowej”, a także – niejako z drugiej strony – czy możliwe jest oderwanie tych dwóch kwestii przez zmianę przyjętej definicji przemocy „honorowej” bez jednoczesnej zmiany strategii integracji. Opisana problematyka będzie przedmiotem osobnego opracowania.

Na zakończenie warto zaznaczyć, że pomimo tego, iż przedmiotem niniejszego artykułu była kwestia polityk publicznych nakierowanych na przeciwdziałanie konkretnemu problemowi – przemocy „honorowej”, zasygnalizowane trudności towarzyszące tworzeniu polityk publicznych, takie jak polityzacja czy „zależność od szlaku”, mają charakter uniwersalny. Płynąca z doświadczeń niemieckich i brytyjskich konieczność uświadomienia sobie ograniczeń i wielości czynników wpływających na kształt przyjętych rozwiązań, w tym ryzyka trudnej do przezwyciężenia standaryzacji określonych, niekoniecznie efektywnych wzorców, jest cenną wskazówką dla twórców polityk publicznych w innych krajach, w tym także w Polsce.

Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę w latach 2014–2018 jako projekt badawczy w ramach programu pod nazwą „Diamantowy Grant”.

Bibliografia

- Appiah A., *The Honor Code: How Moral Revolutions Happen*, W.W. Norton & Company 2011.
- Chesler P., *Worldwide Trends in Honor Killings*, <http://www.memforum.org/2646/worldwide-trends-in-honor-killings> (dostęp 10.01.2016).
- Country Report Flying Team: Germany, https://www.movisie.com/sites/www.movisie.com/files/files/documenten_projecten/German%20Country%20Report_FT%20against%20Violence.pdf, s. 13 (dostęp 15.04.2016).
- „Ehrenmord”, <http://ehrenmord.de/doku/doku.php> (dostęp 10.05.2016).
- Ercan S.A., *Creating and Sustaining Evidence for „Failed Multiculturalism”: The Case of „Honor Killing” in Germany*, „American Behavioral Scientist” 2015, vol. 59, nr 6, s. 658–678.
- Ercan S.A., *Same Problem, Different Solutions: The Case of „Honor Killing” in Germany and Britain* (w:) A.K. Gill, C. Strange, K. Roberts (red.), *„Honour” Killing and Violence. Theory, Policy and Practice*, London 2014, s. 199–217.
- Eshareturi C., Lyle C., Morgan A., *Policy Responses to Honor-Based Violence: A Cultural or National Problem?*, „Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma” 2014, nr 23, s. 369–382.
- Fischler F., *Integration Policy Netherlands Country Report*, INTERACT Research Report 2014/15, <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/32657/INTERACT-RR-2014%20%2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp 10.08.2016).
- Flying Team Against Violence. *Combating Honor Related Violence, Forced Marriage and Abandonment*, MOVISIE, Utrecht 2012.
- Głębkie dyshonoru: ukryte głosy i hańbiące przestępstwa, <https://www.justiceinspectores.gov.uk/hmic/wp-content/uploads/the-depths-of-dishonour.pdf> (dostęp 28.01.2016).
- Haisken-DeNew J.P., Sinning M., *Social Deprivation and Exclusion of Immigrants in Germany*, 2007, <http://ftp.iza.org/dp3153.pdf> (dostęp 2.02.2016).
- Honour Based Violence Strategy (Strategia dot. Przemocy Honorowej), <http://www.talk2someone.org.uk/CHttpHandler.ashx?id=4657&p=0> (dostęp 27.01.2016).
- Honor Violence West Factsheet, <http://www.honordiaries.com/wp-content/uploads/2013/06/HD-FactSheet-HonorViolenceWest.pdf> (dostęp 12.01.2016).
- IPCC, *Independent Investigation – Executive Summary. Contact between Banaz Mahmood and the Metropolitan Police Service and West Midlands Police September 2005 – January 2006*, <https://www.ipcc.gov.uk/investigations/banaz-mahmood-metropolitan-police-service-and-west-midlands-police> (dostęp 12.01.2016).
- Janssen J., *Your Honour or Your Life?*, Haga 2009.
- Korteweg A., Yurdakul G., *Gender equality and immigrant integration: Honor killing and forced marriage debates in the Netherlands, Germany, and Britain*, „Women’s Studies International Forum” 2013, vol. 41, s. 204–214.
- Korteweg A., Yurdakul G., *Islam, gender, and immigrant integration: boundary drawing in discourses on honour killing in the Netherlands and Germany*, „Ethnic and Racial Studies” 2009, vol. 32, nr 2, s. 218–238.
- Korteweg A.C., Yurdakul G., *Religion, Culture and the Politicization of Honour-Related Violence. A Critical Analysis of Media and Policy Debates in Western Europe and North*

- America, publikacja Instytutu Badawczego Narodów Zjednoczonych dla Rozwoju Społecznego, 2010, [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpPublications\)/E61F80827BF3409FC1257744004DC465?OpenDocument](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpPublications)/E61F80827BF3409FC1257744004DC465?OpenDocument) (dostęp 10.06.2016).
- „No 10 claims ‘progress’ in UK-EU renegotiation talks”, <http://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-35456633> (dostęp 1.02.2016).
- Przemoc honorowa, małżeństwa przymusowe i obrzezanie kobiet: Strategia dla Anglii, Walii i Północnej Irlandii – wspólne zwalczanie przemocy honorowej, przymusowych małżeństw i obrzezania kobiet, <http://www.npcc.police.uk/Publication/Final%20NPCC%20HBA%20strategy%202015%202018December%202015.pdf> (dostęp 15.05.2016).
- Reddy R., *Gender, Culture and the Law: Approaches to ‘Honour Crimes’ in the UK*, „Feminist Legal Studies” 2008, vol. 16, nr 3, s. 305–321.
- Rezolucja 1681 Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z dnia 26 czerwca 2009 roku, 1681(2009).
- Roberts K., *Towards a Psychologically Oriented Motivational Model of Honour-Based Violence* (w:) A.K. Gill, C. Strange, K. Roberts (red.), *‘Honour’ Killing and Violence. Theory, Policy and Practice*, London 2014, s. 69–88.
- Rudiger A., Spencer S., *Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities. Policies to Combat Discrimination*, OECD, 2003, <http://www.oecd.org/migration/mig/15516956.pdf> (dostęp 2.01.2016).
- Scholten P., *Constructing Dutch Immigrant Policy: Research-Policy Relations and Immigrant Integration Policy-Making in the Netherlands*, „The British Journal of Politics and International Relations” 2011, vol. 13, s. 75–92.
- Schreyögg G., Sydow J. (red.), *The Hidden Dynamic of Path Dependence*, Palgrave Macmillan 2011.
- Siddiqui H., *‘There is no „honour” in domestic violence’, only shame! Women’s struggles against ‘honour’ crimes in the UK* (w:) L. Welchman, S. Hossain (red.), *‘Honour’. Crimes, paradigms and violence against women*, London 2005, s. 263–281.
- State multiculturalism has failed, says David Cameron, <http://www.bbc.com/news/uk-politics-12371994> (dostęp 29.01.2016).
- Strona internetowa <http://www.bamf.de/EN/Einbuengerung/InDeutschland/indeutschland-node.html> (dostęp 2.02.2016).
- Strona internetowa <https://www.gov.uk/becoming-a-british-citizen/check-if-you-can-apply> (dostęp 2.02.2016).
- Terugblik Op 2013. *Jaarverslag Van Het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld*, Haga 2013.
- Terugblik Op 2015. *Jaarverslag Van Het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld*, Haga 2015.
- Wezwanie do zakończenia przemocy wobec kobiet i dziewcząt: plan działania, HM Government, marzec 2011.
- Wezwanie do zakończenia przemocy wobec kobiet i dziewcząt: plan działania, HM Government, marzec 2014.
- Włoch R., *Polityka integracji muzułmanów we Francji i w Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2011.